

ارزیابی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی (مطالعه موردی: شهر تبریز)

علی مدبر خاک‌نژاد^۱
کریم حسین‌زاد دلیر^۲
بختیار عزت‌پناه^۳

چکیده

امروزه گردشگری به‌عنوان یکی از نیروهای اقتصادی- اجتماعی بسیار مهم محسوب می‌شود که توسعه‌ی آن سبب بهبود اقتصاد، ارتقای سطح استاندارد زندگی جامعه‌ی میزبان، افزایش درآمد، افزایش تأسیسات و اشتغال‌زایی می‌گردد. در این راستا، به‌منظور توسعه‌ی گردشگری نیاز به برنامه‌ریزی جامع در ابعاد مختلف و مدیریت منسجم می‌باشد. با توجه به نقش مؤلفه‌های مدیریتی در توسعه‌ی گردشگری، تحقیق حاضر با هدف شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی تبریز نگارش شده است. روش تحقیق در مطالعه‌ی حاضر از نظر هدف، کاربردی، از نظر شیوه‌ی اجرا، پیمایشی و از نظر زمانی، مقطعی می‌باشد. جامعه‌ی آماری تحقیق نیز شامل مدیران، مسئولان و کارشناسان شهرداری منطقه تاریخی- فرهنگی شهر تبریز بوده که حجم نمونه بر اساس روش دلفی ۱۰۰ نفر برآورد شده است. همچنین به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری در نرم‌افزار Amos استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که مهم‌ترین پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری بافت تاریخی- فرهنگی ظرفیت‌های برون‌سازمانی، ظرفیت‌های درون‌سازمانی و ضوابط و تعاریف پروژه‌ها می‌باشند که به ترتیب ضریب حاصل از مدل ساختاری برای آنها ۰/۷۱، ۰/۶۳ و ۰/۵۶ به‌دست آمده است. همچنین در بین متغیرهای فرعی نیز بیشترین تأثیرگذاری مربوط به متغیرهای شکل‌گیری تعامل نهادی با سایر سازمان‌های دولتی و خصوصی در راستای توسعه‌ی گردشگری محور تاریخی- فرهنگی، توانایی تقویت مکانیزم‌های بومی و محلی در راستای توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی و شناخت هدفمند مسائل بافت تاریخی و انعطاف‌پذیری در برنامه‌های بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری به ترتیب با ضرایب ۰/۷۷، ۰/۷۲ و ۰/۶۵ می‌باشد.

واژگان کلیدی: مدیریت گردشگری، توسعه‌ی گردشگری، گردشگری تاریخی- فرهنگی، شهر تبریز.

مقدمه

امروزه گردشگری یکی از پویاترین صنعت‌های خدماتی دنیا محسوب می‌شود (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷:۲)، که تأثیر بسزایی در رشد و پویایی اقتصادی کشورها داشته و در بسیاری از کشورهای جهان، به یکی از پیچیده‌ترین کسب و کارهای بشری تبدیل شده است (Blancas et al, 2015:41; Gretzel et al, 2015:180; Manuel et al, 2017:526). این صنعت به‌عنوان فعالیتی چندوجهی سازوکاری برای افزایش اشتغال، کسب درآمد و جذب ارز به‌شمار می‌آید (Lanza, 2003: 87; Tanguay et al, 2013:863; Blancas

^۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

^۲. استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران. (نویسنده مسئول)

^۳. استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

(et al, 2018:1191 Ridderstaat, 2019: 271) به گونه‌ای که طبق آخرین آمار از هر ۱۰ شغل مهم در دنیا، یکی در ارتباط با صنعت گردشگری بوده است (UNWTO, 2019:1). از این رو کشورهای مختلف به دنبال راهکارهایی برای توسعه گردشگری می‌باشند؛ به ویژه کشورهایی که اقتصادی ضعیف و در حال گذار دارند، تمرکز بیشتری بر توسعه این صنعت به عنوان راهکاری برای رشد و توسعه و همچنین ارزآوری می‌نمایند (Tugcu, 2014:208). از طرفی، با توجه به اینکه میزان ارزش افزوده و درآمد حاصل از توسعه گردشگری، نقشی عمده در تولید ناخالص ملی و برخورداری شهروندان از معیشت پایدار دارد (مهودی و همکاران، ۱۳۹۵:۲۹۶)؛ بنابراین امروزه التفات به مراتب و شکل‌گیری گردشگری در انواع مختلف آن، مورد توجه کشورهای مختلف قرار گرفته است (هاشمی و حسین-پور، ۱۳۸۹: ۱). در این راستا، در چند دهه‌ی گذشته، شهرها به عنوان یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری در بین گردشگران شناخته شده (Edvard et al, 2008:1032) و به دنبال آن، گردشگری شهری مورد بررسی بسیاری از محققان قرار گرفته است (Potof, 2006:15). در واقع وجود بافت تاریخی-فرهنگی در شهرها این مراکز را به عنوان یکی از اصلی‌ترین مقصدهای گردشگری مطرح نموده است (Haigh, 2020:2). بافت‌هایی که آثار گران‌بهایی از فرهنگ، دانش معماری و شهرسازی بومی بوده و به عنوان جزئی از هویت اجتماعی هر قوم و کشوری تلقی می‌شوند. در این بین اکثر شهرهای ایران با دارا بودن بافت‌های سنتی-تاریخی، واقعیت انکارناپذیر شهرهایی به شمار می‌روند که واجد پیشینه‌ی تاریخی هستند. عضو و عرصه‌ای از شهر که در زمانی نه‌چندان دور به حیات خود ادامه می‌دادند و پذیرای رفت‌وآمدها و دادوستدهای مادی و معنوی مردمان آن روزگار بودند (حبیبی، ۱۳۸۹: ۵۵). با توجه به اهمیت توسعه گردشگری در عصر حاضر و جایگاه بافت‌های تاریخی-فرهنگی در تحقق این امر، هدف از تحقیق حاضر شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی شهر تبریز می‌باشد تا بدین وسیله با کاربست راهکارهای اجرایی به توسعه گردشگری شهر به ویژه گردشگری تاریخی-فرهنگی نائل آمد.

بافت تاریخی شهر تبریز با وجود پتانسیلی که دارد، در حال حاضر از کیفیت محیطی و فضایی مطلوبی برخوردار نیست. از این رو توجه به این بافت در راستای بازآفرینی آن و همچنین توسعه گردشگری از اولویت‌های مسئولان شهری محسوب می‌گردد. این بافت با توجه به مراکز و پتانسیل‌های تاریخی-فرهنگی از جمله مسجد کبود، بازار تبریز، ارک علیشاه و ... همه‌ساله میزبان گردشگران داخلی و خارجی بوده که این امر توجه ویژه به ساختار همگون این منطقه و ایجاد امکانات و تسهیلات مناسب را می‌طلبد. بنابراین تحقیق حاضر به دنبال پاسخگویی به سؤال زیر می‌باشد:

مهمترین پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی شهر تبریز کدامند؟

پیشینه تحقیق

در راستای گردشگری شهری و گردشگری تاریخی-فرهنگی مطالعات متعددی انجام گرفته است. با این حال شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری به ویژه در بافت‌های تاریخی-فرهنگی خلأ پژوهشی در مطالعات پیشین بوده است. در ادامه به مهمترین پژوهش‌های مرتبط با موضوع مورد اشاره می‌گردد.

تیموری و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی تحت عنوان عوامل مؤثر بر گردشگری مکان‌های تاریخی شهری، بازار تاریخی تبریز را مورد بررسی قرار داده‌اند. بررسی‌های پژوهش بیانگر وضعیت متوسط بازار تاریخی تبریز به لحاظ گردشگری است؛ به طوری که با مرتفع کردن ضعف‌ها و از بین بردن تهدیدهای موجود می‌توان کارکرد گردشگری بازار تبریز را به سطح عالی ارتقاء داد. قنبری و همکاران (۱۳۹۴)، در تحقیق خود به ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی شهر فرح‌آباد پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بیانگر وجود یک ارتباط معنی‌دار بین عامل امکانات و خدمات رفاهی و توسعه گردشگری تاریخی-فرهنگی شهر فرح‌آباد می‌باشد و وجود امکانات و زیرساخت‌های گردشگری ارتباط مستقیمی با توسعه گردشگری در این شهر دارد. نوین (۱۳۹۶)، در پژوهش خود تحت

عنوان تحلیلی بر اثرات باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی- فرهنگی بر توسعه گردشگری، منطقه ۸ شهر تبریز را مورد بررسی قرار داده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری در اثر باززنده‌سازی، شاخص‌های فضایی- عملکردی، شاخص‌های اقتصادی و شاخص‌های تاریخی- فرهنگی می‌باشند. همچنین زیتلین و بورا (۲۰۱۱)، در مقاله‌ای با عنوان، بررسی اجمالی گردشگری تاریخی- فرهنگی، به توصیف گردشگری میراث پرداخته و بیان می‌کنند که گردشگری میراث نوعی از گردشگری تاریخی و میراث فرهنگی است که شامل رویدادها و جشنواره‌ها، و همچنین مکان‌ها و جاذبه‌های مربوط به مردم است که سبک زندگی و سنت مردم را در گذشته نشان می‌دهد. یان (۲۰۱۹)، در تحقیق خود راهکارهای توسعه گردشگری تاریخی- فرهنگی را مورد بررسی قرار داده است. راهکارهای این تحقیق عبارتند از: ۱- شناسایی چالش‌های موجود در راستای توسعه گردشگری؛ ۲- فهرست‌بندی جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی و شرح مختصری از شخصیت‌های تاریخی یک منطقه؛ ۳- مشارکت تمامی ذی‌نفعان در توسعه گردشگری تاریخی- فرهنگی؛ ۴- بازاریابی و تبلیغات مناسب؛ ۵- تحقق مدیریت یکپارچه و سیستمی در راستای کنترل و نظارت بر توسعه گردشگری. حایق (۲۰۲۰)، نیز در پژوهش خود به بررسی سیاست‌های گردشگری تاریخی- فرهنگی در مناطق در حال توسعه پرداخته است. نتایج این پژوهش که در شهر ساراواک ۴ مالزی انجام گرفته نشان می‌دهد، سیاست‌های جذب گردشگری در این شهر با هدف کسب سودآوری موجب بی‌تفاوتی نسبت به ارتقای ارزش‌های سنتی- فرهنگی گردیده و سنت‌ها و ارزش‌ها به حاشیه رانده شده‌اند.

مبانی نظری

اگرچه شهرها عمری به قدمت تمدن بشریت دارند اما شکوفایی گردشگری شهری همزمان با ظهور فناوری در حمل‌ونقل و اطلاعات است (King and Jago, 2003: 23). امروزه شهر به یک مرکز فرهنگی تبدیل شده است؛ جایی برای آرامش، مکانی برای خرید، دیدار دوستان و گذراندن اوقات فراغت (Stefania et al, 2009:7). اصطلاح گردشگری شهری نیز فعالیت‌های گردشگری را توصیف می‌کند که در مناطق شهری رخ می‌دهد و شامل تعامل گردشگران با محیط شهری است (زنگنه و سمس‌الله زاده، ۱۳۹۱:۱۵۵). بر این اساس مراکز شهری به علت دارا بودن جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی، غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. شهرها با جاذبه‌های متنوع شامل: موزه‌ها، بناهای یادبود، سالن‌های تئاتر، استادیوم‌های ورزشی، پارک‌ها، شهربازی، مراکز خرید، مناطق با معماری تاریخی و مکان‌هایی مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور، جذب گردشگران بسیاری هستند. بنابراین، حجم زیادی از امکانات گردشگری نظیر: محل سکونت، سرو غذا، ارتباطات حمل‌ونقل و سایر خدمات گردشگری، در شهرها واقع‌اند که بازدیدکنندگان از مناطق اطراف، و خود شهر، از آن‌ها استفاده می‌کنند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۳: ۱۸۸). می‌توان گفت گردشگری شهری تنها شکلی از گردشگری نیست بلکه بخشی از ویژگی‌های سنتی زندگی شهر است (Howie, 2003:42). گردشگری شهری در چهارچوب الگوی فضایی، گونه‌های متفاوتی دارد که بر بنیان جاذبه‌های موجود در شهر، رویدادها و انگیزه‌های گردشگری استوار است. نقاط مدنظر گردشگران در سفر به شهرها، تماشای جاذبه‌های تاریخی، بناها و پارک‌های بازسازی شده و چشم‌انداز شکل گرفته از شهرها است (Aitchin, 2002:9). علاوه بر جاذبه‌های عینی موجود، رویدادها و انگیزه‌های ذهنی ناشی از این رویدادها نیز می‌تواند جریان گردشگری را در شهر شکل دهد (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۶). رویدادهایی که برگرفته از تاریخ و فرهنگ یک منطقه می‌باشد. از این رو تاریخ و فرهنگ می‌تواند در جذب گردشگر به یک مقصد، نقش مهمی ایفا کند. همچنین توریسم فرهنگی می‌تواند دربرگیرنده‌ی اجرای فستیوال‌های مذهبی، بازدید از آثار تاریخی و یادبودها، اجرای هنرهای نمایشی، موزه و میراث‌های طبیعی باشد (Raj, 2003: 17). بنابراین می‌توان با شناخت درست موضوع فرهنگ و توریسم فرهنگی به این واقعیت رسید که حفظ اصالت‌های فرهنگی و تاریخی همراه با ایجاد امکانات رفاهی و آسایش

1 - Zeitlin & Burr

2 - Yan

3 - Haigh

4 - Sarawak

روانی برای توریست‌ها، هر دو سویه این مبادله‌ی پراهمیت، نفع مورد نظر را خواهند برد (جمالی، ۱۳۹۰: ۱۰۷). در راستای توسعه‌ی گردشگری نیاز به یک نظام مدیریتی قوی در زمینه‌ی بهره‌وری گردشگری و چهارچوب عرضه و تقاضا با تأکید بر توسعه‌ی پایدار است (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۳: ۶۷). در این راستا امروزه روش برنامه‌ریزی شده‌ی مدیریتی برای توسعه‌ی گردشگری در سطوح مختلف به صورت یک اصل در بسیاری از نقاط پذیرفته شده است.

شکل (۱). مدل مفهومی تحقیق (برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری)

منبع: (نگارندگان، ۱۳۹۹)

داده و روش‌ها

روش تحقیق در مطالعه‌ی حاضر از نظر هدف، کاربردی، از نظر شیوه‌ی اجرا، پیمایشی و از نظر زمانی، مقطعی است. بدین منظور ابتدا به صورت اسنادی و مراجعه به پژوهش‌های مربوط به گردشگری شاخص‌های مورد نیاز استخراج و به منظور سنجش پیشران‌های تأثیرگذار مدیریتی بر توسعه‌ی گردشگری از مدیران، مسئولان و کارشناسان شهرداری منطقه‌ی تاریخی-فرهنگی تبریز (منطقه ۸) پرسشگری به عمل آمده است. بنابراین جامعه‌ی آماری تحقیق مدیران، مسئولان و کارشناسان شهرداری منطقه‌ی تاریخی-فرهنگی تبریز (حدود ۳۰۰ نفر) بوده و حجم نمونه بر اساس روش دلفی ۱۰۰ نفر برآورد شده است که روش دسترسی به حجم نمونه بر مبنای الگوی هدفمند می‌باشد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات تحقیق نیز از روش تحلیل معادلات ساختاری در نرم‌افزار Amos استفاده شده است. شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق به شرح جدول شماره ۱ می‌باشد.

جدول (۱). پیشران‌های تأثیرگذار مدیریتی بر توسعه‌ی گردشگری و کدبندی آنها

پیشران‌ها	گویه‌ها
ظرفیت‌های درون‌سازمانی	اختصاص بودجه‌ی مناسب در سازمان به منظور توسعه‌ی گردشگری تاریخی-فرهنگی A1، گرایش مدیریت منطقه‌ی بافت تاریخی-فرهنگی به توسعه‌ی گردشگری A2، بهبود روش‌ها و اقدامات براساس علم روز A3، پذیرش رویکردهای متنوع در نظام مدیریتی بافت تاریخی A4، توانایی تقویت مکانیزم‌های بومی و محلی در راستای توسعه‌ی گردشگری تاریخی-فرهنگی A5، وجود نظام‌های اطلاعاتی پویا و تأکید بر جذب افراد بر اساس صلاحیت دانشی A6، استفاده‌ی معقولانه از منابع و امکانات در راستای ارتقای بافت تاریخی و توسعه‌ی گردشگری A7.

<p>شکل‌گیری تعامل نهادی با سایر سازمان‌های دولتی و خصوصی در راستای توسعه‌ی گردشگری محور تاریخی- فرهنگی B1، بازاریابی و تبلیغات مناسب جاذبه‌های گردشگری محور تاریخی- فرهنگی B2، مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها و تأکید بر کار گروهی بین‌سازمانی در امور بافت تاریخی و توسعه‌ی گردشگری B3، مشارکت و تسهیل‌گری بین‌نهادی در سازمان‌های متولی امور بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری B4، وجود هماهنگی میان مراکز اخذ تصمیم‌های کلیدی و اساسی بین‌سازمانی B5، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در راستای توسعه‌ی گردشگری محور تاریخی- فرهنگی B6، بهره‌گیری از امکانات سازمان میراث فرهنگی استان در راستای توسعه‌ی گردشگری محور تاریخی- فرهنگی B7.</p>	<p>ظرفیت‌های برون‌سازمانی</p>
<p>تأکید پروژه‌ها و طرح‌ها بر توسعه‌ی حمل‌ونقل عمومی و پیاده‌محوری در بافت تاریخی و اتصال جاذبه‌های گردشگری به یکدیگر C1، شناخت هدفمند مسائل بافت تاریخی و انعطاف‌پذیری در برنامه‌های بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری C2، نظارت دقیق در خصوص رعایت آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌ها بازآفرینی بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری C3، هم‌راستایی اهداف بلندمدت پروژه‌های شهری با توسعه‌ی گردشگری C4، توانایی تقویت مکانیزم‌های سنتی و تلفیق آن با تجربیات موفق جهانی در پروژه‌های شهری و توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی C5، تأکید بر اهداف چندبعدی (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی) در طرح‌ها و پروژه‌های شهری و بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری C6، هم‌راستا بودن پروژه‌ها و طرح‌های فرادست با طرح‌های بافت C7.</p>	<p>ضوابط و تعریف پروژه‌ها</p>

منبع: (مطالعات اسنادی نگارندگان، ۱۳۹۹)

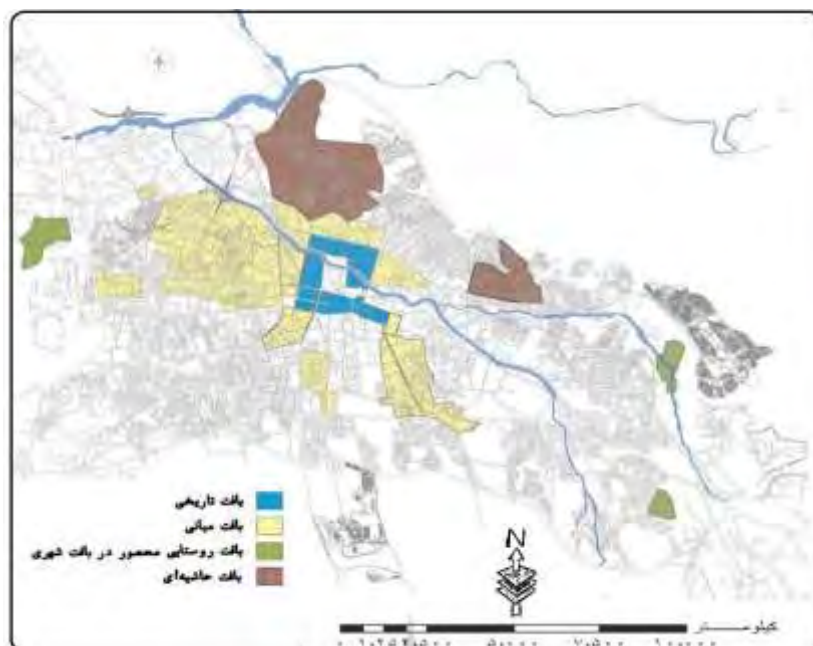
همچنین در این تحقیق به منظور سنجش اعتبار درونی نیز ابتدا از روش اعتبار محتوا برای افزایش اعتبار پرسشنامه استفاده شده است. در این راستا با استفاده از مقیاس‌های آزمون شده در پژوهش‌های مربوط به گردشگری و همچنین نظرخواهی از اساتید و کارشناسان متخصص در این زمینه گام اول برداشته شد. سپس پرسشنامه‌ی تدوین شده طی دو مرحله مقدماتی و نهایی تکمیل گردید و با بررسی پاسخ‌های به دست آمده از ۳۰ پرسشنامه‌ی مقدماتی و انجام محاسبات آماری لازم، پرسشنامه نهایی تدوین گردید. همچنین جهت تحلیل و بررسی میزان صحت سؤالات پرسشنامه و سنجش سطح مناسبت ابزار تحلیل، با استفاده از روش تحلیل قابلیت اطمینان ۱ ضرایب آلفای تمامی سؤالات محاسبه گردیده است. بر اساس محاسبات صورت گرفته ضرایب آلفای ۲ تمامی سؤالات پرسشنامه بزرگ تر از ۰/۷۰ بوده است.

معرفی محدوده‌ی مورد مطالعه

محدوده‌ی بافت قدیمی و تاریخی کلان‌شهر تبریز، قدیمی‌ترین قسمت شهر (اغلب قبل از ۱۳۰۰ شمسی) را تشکیل می‌دهد. بافت قدیم و تاریخی عمدتاً خودانگیخته و خودسازمان‌یافته بوده و دارای ساختارهای همپیوند و اندامواره‌ی (ارگانیک) می‌باشد. شهر ابتدا در درون این محدوده شکل گرفته و روبه تکامل گزرده است. از این‌رو، این محدوده دربرگیرنده‌ی یادمان‌ها و نمادهای تاریخی شهر نیز می‌باشد. مشخصه‌ی عمده‌ی آن مرکزیت تاریخی، تجاری، اداری، تفریحی و نظایر آن در سطح شهر است. وجود مجموعه‌ی صاحب‌الامر، مسجد جامع و بازار که استخوان‌بندی شهر را تشکیل داده، بیانگر اهمیت و نقش این محدوده در انعکاس هویت و تاریخ شهر می‌باشد. این بافت از آن موقعی که اولین خیابان‌ها به‌منظور تأمین عبور و مرور وسایط نقلیه‌ی سواره، پیکر شهر را درنوردیدند، تعریف گردید. به عبارت بهتر، وجود بافت قدیم با مداخلات شهرسازی مدرن معنا و مفهوم یافت. مساحت این بافت از شهر ۲۱ هکتار با جمعیتی بالغ بر ۳۵۰۰۰ نفر بوده است (نوبین، ۱۳۹۶:۱۳۹).

1 - Reputation of places

2 - Deep Interview

شکل (۲). موقعیت بافت تاریخی کلان‌شهر تبریز در پیوند با سایر بافت‌ها

منبع: (نگارندگان، ۱۳۹۹)

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در راستای شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی-فرهنگی از روش مدل‌یابی معادلات ساختاری استفاده شده است. پس از جمع‌آوری اطلاعات جهت مشخص کردن این موضوع که شاخص‌های اندازه‌گیری (متغیرهای مشاهده‌شده) تا چه اندازه برای سنجش متغیرهای پنهان قابل قبول هستند، می‌بایست در ابتدا تمامی متغیرهای مشاهده‌شده‌ی مربوط به متغیرهای پنهان به‌طور مجزا، آزمون شوند. شاخص‌های کلی برازش برای الگوهای اندازه‌گیری با به‌کارگیری نرم‌افزار AMOS در جدول ۲ بیان شده است.

جدول (۲). شاخص‌های کلی برازش برای الگوهای اندازه‌گیری

متغیرها	X ² /df	GFI	IFI	NFI	CFI	RMSEA
ظرفیت‌های درون‌سازمانی	۱/۳۲	۰/۹۲۴	۰/۹۳۹	۰/۹۱۷	۰/۹۳۷	۰/۰۲
ظرفیت‌های برون‌سازمانی	۱/۵۷	۰/۹۴۱	۰/۹۰۸	۰/۹۳۶	۰/۹۲۴	۰/۰۲
ضوابط و تعاریف پروژه‌ها	۱/۴۴	۰/۹۳۵	۰/۹۲۶	۰/۹۵۲	۰/۹۴۷	۰/۰۱

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

یکی از شاخص‌های معتبر که برای برازندگی مدل به کار می‌رود GFI، یا شاخص نیکویی برازش است. این شاخص را می‌توان مشخصه‌ی مشابه با ضریب تعیین در رگرسیون چندمتغیره در نظر گرفت. هرچه GFI به عدد یک نزدیک‌تر باشد، الگوی داده‌ها برازش بهتری دارد. همچنین سه شاخص دیگر، IFI یا شاخص برازش افزایشی، NFI یا شاخص برازش هنجار شده و CFI یا شاخص برازش تطبیقی بین صفر و یک قرار دارند و هر چه به عدد یک نزدیک‌تر باشند، کارایی مدل بیشتر خواهد بود. شاخص ریشه‌ی دوم میانگین مربعات خطای برآورد یا RMSEA نیز یکی دیگر از شاخص‌های برازندگی مدل است که در الگوهای قابل قبول مقدار ۰/۰۸ یا کمتر دارد. برازش الگوهایی که مقادیر بالاتر از ۰/۸ دارند، ضعیف برآورد می‌شوند. همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، مقدار این شاخص برای الگوی اندازه‌گیری کمتر از ۰/۰۸ است که نشان‌دهنده‌ی برازش مناسب الگوها، توسط داده‌ها است. در نهایت، با توجه به مطالب یادشده می‌توان نتیجه گرفت الگوهای اندازه‌گیری (متغیرهای مشاهده‌شده) برازش خوبی دارند و به این معناست که متغیرهای آشکار به‌خوبی می‌توانند متغیرهای پنهان را اندازه‌گیری کنند.

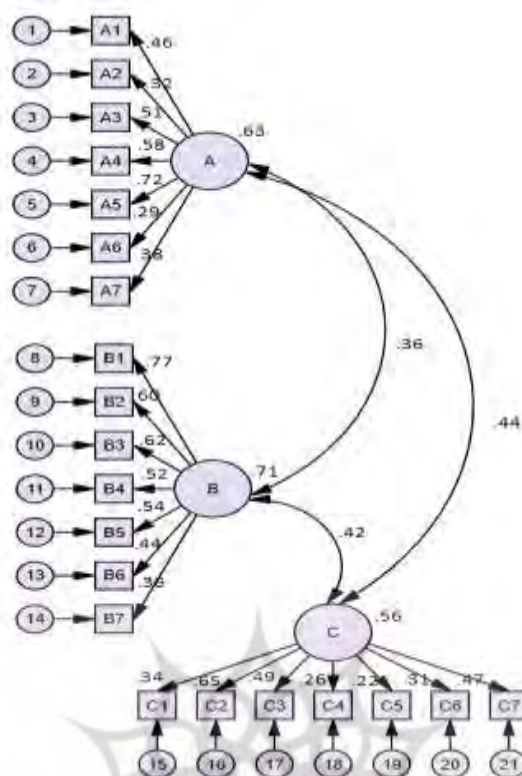
همچنین برازش مدل‌های اندازه‌گیری با سه معیار پایایی شاخص (ضرایب بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی یا CR)، روایی همگرا و روایی واگرا بررسی می‌شود. ابتدا بار عاملی گویه‌ها بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد بار عاملی همه‌ی گویه‌ها بیشتر از ۰/۵ است که نشان‌دهنده‌ی مناسب بودن این معیار است. سایر نتایج مربوط به پایایی ترکیبی، آلفای کرونباخ و روایی همگرا نیز در جدول ۳ بیان شده است.

جدول (۳). برازش مدل‌های اندازه‌گیری

متغیر	بار عاملی	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی	AVE
ظرفیت‌های درون‌سازمانی	A1	۰/۷۵۲	۰/۶۵۷	۰/۶۰۳
	A2	۰/۷۶۴	۰/۷۳۴	۰/۵۷۶
	A3	۰/۶۵۹	۰/۷۷۶	۰/۶۴۰
	A4	۰/۷۴۵	۰/۶۴۴	۰/۷۱۵
	A5	۰/۷۲۲	۰/۶۸۱	۰/۷۵۹
	A6	۰/۶۸۳	۰/۵۲	۰/۷۳۴
	A7	۰/۶۴۱	۰/۸۳۷	۰/۸۱۶
ظرفیت‌های برون‌سازمانی	B1	۰/۷۲۱	۰/۶۷۳	۰/۶۱۴
	B2	۰/۷۶۳	۰/۸۳۴	۰/۶۷۳
	B3	۰/۶۵۹	۰/۶۷۹	۰/۵۹۶
	B4	۰/۷۴۴	۰/۷۵۵	۰/۷۲۹
	B5	۰/۸۱۳	۰/۷۳۶	۰/۷۴۰
	B6	۰/۷۴۱	۰/۸۴۹	۰/۶۳۸
	B7	۰/۸۶۳	۰/۷۱۹	۰/۶۸۸
ضوابط و تعاریف پروژه‌ها	C1	۰/۷۷۶	۰/۷۳۳	۰/۷۵۲
	C2	۰/۸۰۴	۰/۹۰۳	۰/۷۰۸
	C3	۰/۶۵۲	۰/۸۲۳	۰/۷۴۹
	C4	۰/۷۱۸	۰/۷۴۵	۰/۷۳۱
	C5	۰/۷۳۵	۰/۷۲۶	۰/۷۴۶
	C6	۰/۷۵۸	۰/۸۰۹	۰/۶۸۹
	C7	۰/۶۷۱	۰/۷۶۳	۰/۷۲۰

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

بر اساس نتایج آماری و همچنین مدل تحلیل معادلات ساختاری در نرم‌افزار AMOS مدل ساختاری تحقیق به شرح شکل شماره ۳ می‌باشد.

شکل (۳). مدل ساختاری تحقیق

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

بر اساس نتایج به دست آمده از مدل ساختاری قابل بیان است که مهمترین پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری بافت تاریخی-فرهنگی به ترتیب ظرفیت‌های برون‌سازمانی، ظرفیت‌های درون‌سازمانی و ضوابط و تعاریف پروژه‌ها می‌باشند که به ترتیب ضریب حاصل از مدل ساختاری برای آنها ۰/۷۱، ۰/۶۳ و ۰/۵۶ بوده است. همچنین در بین متغیرهای فرعی نیز بیشترین تأثیرگذاری مربوط به مؤلفه‌های شکل‌گیری تعامل نهادی با سایر سازمان‌های دولتی و خصوصی در راستای توسعه‌ی گردشگری محور تاریخی-فرهنگی، توانایی تقویت مکانیزم‌های بومی و محلی در راستای توسعه‌ی گردشگری تاریخی-فرهنگی و شناخت هدفمند مسائل بافت تاریخی و انعطاف‌پذیری در برنامه‌های بافت تاریخی در راستای توسعه‌ی گردشگری به ترتیب با ضرایب ۰/۷۷، ۰/۷۲ و ۰/۶۵ می‌باشد.

شاخص‌های برازش GFI، NFI، CFI و RMSEA برای مدل ساختاری نیز به ترتیب ۰/۹۲۷، ۰/۹۴۰، ۰/۹۰۴ و ۰/۰۲ به دست آمده است که در محدوده‌ی قابل قبول قرار دارند و مدل برازش بسیار خوبی دارد.

پس از بررسی و تأیید الگوهای اندازه‌گیری برای آزمون معناداری فرضیه‌ها دو شاخص جزئی مقدار بحرانی و P به کار گرفته شده است. بر اساس سطح معناداری ۰/۰۵ مقدار بحرانی می‌بایست بیشتر از ۱/۹۶ باشد، مقدار پارامتر کمتر از این در الگو، با اهمیت شمرده نمی‌شود. همچنین، مقادیر کوچک‌تر از ۰/۰۵ برای مقدار P حاکی از تفاوت معنادار مقدار محاسبه‌شده برای وزن‌های رگرسیونی با مقدار صفر در سطح ۹۵ درصد اطمینان است. فرضیه‌ها به همراه ضریب رگرسیونی و مقادیر شاخص‌های جزئی مربوط به هر فرضیه در جدول ۴ بیان شده است.

جدول (۴). ضریب رگرسیونی و مقادیر شاخص‌های جزئی مربوط به فرضیه‌ها

فرضیه	ضریب رگرسیونی	مقدار بحرانی	P	خطای استاندارد	نتیجه
ظرفیت‌های درون‌سازمانی تأثیر معنی‌داری بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی دارد.	۰/۵۶۱	۲/۵۹	۰/۰۰۰	۰/۱۲۱	تأیید
ظرفیت‌های برون‌سازمانی تأثیر معنی‌داری بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی دارد.	۰/۶۴۰	۳/۲۷	۰/۰۰۱	۰/۰۶۴	تأیید
ضوابط و تعاریف پروژه‌ها تأثیر معنی‌داری بر توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی دارد.	۰/۴۷۳	۲/۱۷	۰/۰۰۱	۰/۰۹۱	تأیید

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

بحث و بررسی

با توجه به نتایج مستخرج می‌توان گفت که در راستای توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی تبریز نیاز به یک رویکرد یکپارچه در برنامه‌ها و پروژه‌ها احساس می‌گردد و این مهم از طریق افزایش ظرفیت‌های سازمانی (شهرداری منطقه‌ی تاریخی- فرهنگی) و تحقق تعامل و مشارکت نهادی و همچنین مشارکت مردمی قابل دستیابی می‌باشد. از طرفی بایستی فناوری اطلاعات مناسب در راستای بازاریابی و تبلیغات گردشگری تاریخی- فرهنگی و شناخت دقیق از ترجیحات گردشگران مبدأ صورت پذیرد. در نهایت نیز با توجه به سنت‌ها و فرهنگ‌ها و برگزاری انواع جشنواره‌ها و مراسم خیابانی به افزایش جذابیت شهر و جاذبه‌های تاریخی- فرهنگی افزود. همچنین بررسی مقایسه‌ای یافته‌های تحقیق با مطالعات پیشین نیز نشان می‌دهد که تأثیر پیشران‌هایی همچون مدیریت سیستمی و یکپارچه و برنامه‌ریزی چندبعدی (تیموری و همکاران، ۱۳۹۳، یان، ۲۰۱۹ و حایق، ۲۰۲۰) و بازاریابی و تبلیغات مناسب (نوبین، ۱۳۹۶)، بر توسعه‌ی گردشگری نقطه اشتراک تحقیق حاضر با پیشینه‌ی مطالعاتی می‌باشد. از طرفی بهره‌گیری از پیشران‌های مدیریتی (ظرفیت‌های درون‌سازمانی و برون‌سازمانی) و تأکید بر تعاریف و ضوابط پروژه‌ها تفاوت اصلی با مطالعات گذشته محسوب می‌گردد که در نتایج مستخرج تأثیرگذار می‌باشند.

شکل (۴). الگوی مدیریت توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹)

نتیجه‌گیری

در چند دهه‌ی گذشته گردشگری تغییرات متنوع و مداومی را تجربه کرده است و تبدیل به یکی از بزرگترین بخش‌های اقتصادی شده است. یکی از مهمترین عوامل مؤثر در توسعه‌ی گردشگری پایدار در هر منطقه، چگونگی مدیریت فعالیت‌های مرتبط با آن است. بدین‌صورت که بحث مدیریت، بخش مهم در برنامه‌ریزی و به‌عنوان پایه و اساس کارها است که عمل هدایت و کنترل یک کار یا سازمان می‌باشد. همچنین مدیریت در برگیرنده‌ی نگرش نظام‌مندی است که در آن پویایی گردشگری در چهارچوب عرضه و تقاضا با تأکید بر پایداری و سودمندی اقتصادی و پیامدهای اجتماعی گردشگری مدنظر قرار می‌گیرد. از طرفی با توجه به تغییرات گسترده در شهرهای امروزی و عدم برنامه‌ریزی منسجم به‌ویژه در بافت‌های تاریخی-فرهنگی، در حاشیه قرار گرفتن این بافت‌های ارزش که نقش محوری در توسعه‌ی گردشگری را برعهده دارند، گردیده است. با توجه به اهمیت بحث گردشگری و نقش پراهمیت بافت‌های تاریخی-فرهنگی در این عرصه، هدف از تحقیق حاضر شناسایی پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگر تاریخی-فرهنگی تبریز می‌باشد. نتایج تحقیق حاکی از آن است که در وهله‌ی اول تأثیرگذارترین پیشران ظرفیت‌های برون‌سازمانی (ظرفیت‌سازی برون‌سازمانی) می‌باشد که این امر ناشی از تداخل وظایف سازمان‌ها و نهادهای مختلف در بافت تاریخی-فرهنگی و توسعه‌ی گردشگری می‌باشد. در این راستا نیاز به مدیریت سیستمی و یکپارچه در بافت تاریخی-فرهنگی و توسعه‌ی گردشگری احساس می‌گردد که باعث شکل‌گیری مشارکت، تعامل و تسهیل‌گری نهادی سازمان‌های دولتی و خصوصی شده و به هماهنگی در تصمیم‌های اساسی، بازاریابی و تبلیغات مناسب دست یافت. در وهله‌ی دوم تأثیرگذارترین پیشران ظرفیت‌سازی نهادی (ظرفیت‌های درون‌نهادی) می‌باشد که در این راستا نیاز به بهبود روش‌ها و اقدامات براساس علم روز، پذیرش رویکردهای متنوع در نظام مدیریتی، توانایی تقویت مکانیزم‌های بومی و محلی و استفاده‌ی معقولانه از منابع و امکانات می‌باشد. در نهایت نیز سومین پیشران تأثیرگذار ضوابط و تعریف پروژه‌ها می‌باشد که از طریق عواملی چون تأکید بر توسعه‌ی حمل‌ونقل عمومی و پیاده‌محوری، شناخت هدفمند مسائل بافت تاریخی با رویکرد آینده‌پژوهی، نظارت دقیق در خصوص رعایت آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌ها و تأکید بر اهداف چندبعدی (اجتماعی، اقتصادی، کالبدی) موجبات ارتقای بافت تاریخی و به تبع آن توسعه‌ی گردشگری را فراهم خواهد آورد.

در راستای تحقق پیشران‌های مدیریتی تأثیرگذار بر توسعه‌ی گردشگری بافت تاریخی-فرهنگی تبریز می‌توان راهکارهای زیر را در دستورکار نظام مدیریتی به‌ویژه حوزه‌ی گردشگری گنجانده:

بسترسازی تحقق مدیریت سیستمی و واحد و جلوگیری از روند مدیریتی تمرکزگرا و تکنوکرات‌گرا؛ به‌طور کلی مهمترین مشکل نظام مدیریتی شهر تبریز (همانند سایر شهرهای ایران)، غلبه‌ی روح تکنوکراسی و تمرکزگرا می‌باشد که در حوزه‌ی گردشگری نیز مشهود است. بدین‌منظور با ایجاد سازمانی مستقل تحت عنوان سازمان امور گردشگری و با ایجاد قوانین مصوب در سایر سازمان‌های مرتبط با امور شهر و گردشگری (به‌عنوان مثال شهرداری منطقه بافت تاریخی-فرهنگی)، بایستی به یکپارچه نمودن اهداف و برنامه‌ها اقدام نمود. در این راستا ضروری است هر سازمانی که نقشی در امور گردشگری دارد، با مشخص کردن جایگاه خود برنامه‌ها و پیشنهادهای خود را با ارگان اصلی (سازمان امور گردشگری) هماهنگ سازد.

ظرفیت‌سازی نهادی: یکی از مهمترین مشکلات سازمان‌های دولتی و عدم بهره‌گیری از افراد با صلاحیت دانشی مناسب و عدم شناخت هدفمند مسائل و انعطاف‌پذیری در طرح‌ها و پروژه‌ها می‌باشد. در این راستا ضروری است که برنامه‌ریزی پایین به بالا و با مشارکت مردمی و نهادهای خصوصی در راستای شناخت دقیق مسائل تحقق یابد. همچنین ضروری است که اطلاعات گردشگران و جاذبه‌های گردشگری در دوره‌های معین بروزرسانی گردند.

دو راهکار اول در راستای تغییرات ساختاری بلندمدت می‌باشد، با این وجود می‌توان به‌صورت مقطعی و برنامه‌های میان‌مدت در راستای توسعه‌ی گردشگری این موارد را به‌کار بست: خصوصی‌سازی گردشگری و تفویض اختیار به سازمان‌های خصوصی و مردمی، ارزیابی مناسب از مبدهای گردشگران و ترجیحات آنها، تبلیغات و بازاریابی مناسب.

منابع

- اسماعیل‌زاده، حسن؛ هراتینی، مصطفی و بهرامی، مهرداد. (۱۳۹۷). میزان رضایت گردشگران از کیفیت خدمات گردشگری بر اساس مدل سروکوال (مطالعه موردی: رستوران‌های محله‌ی درکه تهران)، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۲ (۶۶): ۱-۲۱.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی. (۱۳۹۳). *گردشگری ماهیت و مفاهیم*، تهران: انتشارات سمت.
- تیموری، راضیه؛ کرمی، فریبا، تیموری، زینب و صفدری، امین. (۱۳۹۳). عوامل مؤثر بر گردشگری مکان‌های تاریخی شهری (مطالعه موردی: بازار تاریخی کلان‌شهر تبریز)، *گردشگری شهری*، ۱ (۱): ۶۳-۷۸.
- جمالی، سیروس. (۱۳۹۰). شهرها و توریسم فرهنگی، دو فصلنامه‌ی معماری ایران، ۱۱ (۴۱): ۱۰۷-۹۵.
- حبیبی، سیدمحسن. (۱۳۸۹). *شرح جریان‌های فکری معماری و شهرسازی در ایران معاصر*، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- زنگنه، یعقوب؛ شمس‌الله زاده، یاسر. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل نقش تصویر مقصد در توسعه‌ی صنعت گردشگری (مطالعه موردی: کلان‌شهر تبریز)، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۱۶ (۴۱): ۱۶۸-۱۵۳.
- عظیمی، شراره؛ پرتوی، پروین و شهاییان، پویان. (۱۳۹۱). مدل مفهومی و چارچوب تحلیلی ساختار فضایی- عملکردی باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی با تکیه بر گردشگری شهری، *نشریه‌ی نامه‌ی شهرسازی و معماری*، ۴ (۸): ۹۳-۷۵.
- قنبری، سیروس؛ علی‌زاده، محمدرضا، اسلام‌فرد، فاطمه و فتوحی اردکانی، محمد. (۱۳۹۴). ارزیابی عوامل مؤثر در توسعه‌ی گردشگری تاریخی- فرهنگی با استفاده از مدل‌یابی معادلات ساختاری (SEM) (مطالعه موردی: شهر تاریخی فرح‌آباد)، *فضای جغرافیایی*، ۱۵ (۴۹): ۲۱۱-۱۸۹.
- مهدوی، داوود؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و سجاسی قیداری، حمدالله. (۱۳۹۵). طراحی راهبردهای توسعه‌ی پایدار گردشگری روستاهای تاریخی- فرهنگی ایران، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۰ (۵۶): ۳۰۰-۲۷۵.
- نوین، علیرضا. (۱۳۹۶). «تحلیلی بر اثرات باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی فرهنگی کلان‌شهرها بر توسعه‌ی توریسم شهری، نمونه موردی: منطقه‌ی ۸ کلان‌شهر تبریز»، رساله‌ی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند، استاد راهنما: کریم حسین‌زاده دلیر.
- هاشمی، مناف؛ حسین‌پور، سیدعلی. (۱۳۸۹). بازبینی و ارزیابی اثرات گردش‌پذیری روستایی در رویکرد فراتحلیل، *مدیریت شهری*، ۲۶: ۲۲۴-۲۰۷.
- Aitchison, C. (2002). *Leisure and Tourism Landscape*, Routledge Advances in Tourism (Book 9), 208 pages.
- Blancas, F.J., Lozano-Oyola, M., González, M., (2015). A European sustainable tourism labels proposal using a composite indicator, *Environ. Impact Assess. Rev.* 54, 39–54.
- Blancas, F.J., Lozano-Oyola, M., González, M., Caballero, R., (2018). A dynamic sustainable tourism evaluation using multiple benchmarks. *J. Clean. Prod.* 174, 1190–1203.
- Edwards, D., Tony, G. and Bruce, H. (2011). Urban tourism research Developing an Agenda, *Annals of Tourism Research*, 35 (4), 1032–1052.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z. & Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electron. Mark.* 25, 179–188.
- Haigh, M. (2020). Cultural tourism policy in developing regions: The case of Sarawak, Malaysia, *Tourism Management*, 81, 1-13.
- Howie, F. (2003). *Managing tourist destination*. Thomson Learning EMEA.

- King, E.M., Jago, L.K., (2003). Urban tourism development and major events in Australia. Centre for Hospitality and Tourism Research Victoria University.
- Lanza, M. (2003). Analyzing Heritage Resource for Urban Tourism in European Cities, in: Contemporary Issues in Tourism Development. Routledge.
- Manuel, R. Patricia, P. João, S. (2017). Residents' attitudes and the adoption of pro-tourism behaviours: The case of developing island countries, *Tourism Management*, 61, 523-537.
- Pothof, R. (2006). "Urban Heritage Tourism - A Case Study of Dubrovnik", Thesis, Bournemouth University, UK.
- Raj, R. (2003). The impact of festivals on culture, Nottingham, The two De Han Tourism Management conference, December 16.
- Ridderstaat, J, Singh, D, DeMicco, F. (2019). The impact of major tourist markets on health tourism spending in the United States, *Journal of Destination Marketing & Management*, 11, 270-280.
- Stefania, M.C., and Florin, M., and Daniela, A.R. (2009). Urban Tourism economice. Uoradea .ro/anale/volume/2009/v2- economy.../27.pdf, 2009.
- Tanguay, G.A., Rajaonson, J., Therrien, M.C., (2013). Sustainable tourism indicators: selection criteria for policy implementation and scientific recognition. *J. Sustain. To*, 6 (21), 862-879.
- Tugcu, C. T. (2014). Tourism and economic growth nexus revisited: A panel causality analysis for the case of the Mediterranean region, *Tourism Management*, 42, 207-212.
- UNWTO (2019). International Tourism Highlights, International tourism continues to outpace the global economy.
- Yan, H. (2019). Cultural Heritage Tourism: Five Steps for Success and Sustainability, *Tourism Management*, 81, 153-154.
- Zeitlin, Jascha M, & Burr, Steven W. (2011), A Heritage Tourism Overview, Institute for Outdoor Recreation and Tourism, Utah State University, May 2011, No. IORT/021, pp 1-4.